Tanja Lamovec

UPORABNIŠKO GIBANJE KOT REKONSTRUKCIJA SKUPNOSTI

V eni od prejšnjih številk sem prikazala rezultate raziskave, ki so jo izvedli v Veliki Britaniji in razgrinja temeljne značilnosti življenja uporabnikov skozi njihove oči. Izkazalo se je, in to potrjujejo tudi druge raziskave, da se uporabniki psihiatrije, ki živijo zunaj bolnišnice, le redko zares vključijo v družbo. Največkrat ostajajo izolirani in po pravilu ne navezujejo osebnih stikov z drugimi ljudmi.

Položaj uporabnikov se v različnih državah do neke mere razlikuje. Precej drugačen je njihov položaj v ZDA, kjer so uporabniki integrirani v (naj)nižji sloj, slednji pa je kot celota izoliran od glavnih tokov družbe. V okviru tega sloja, ki ga sestavljajo tuji nekvalificirani delavci, osebe z različnimi oblikami zasvojenosti, brezdomci, begunci in vsi drugi najrevnejši in najbolj ogroženi prebivalci ZDA, imajo uporabniki psihiatrije enakovredno mesto. Pripadniki tega sloja ne jemljejo več resno ničesar, kar pride od strokovnjakov ali administracije, kolikor to ni ček ali poziv policije. Diagnoze tu ne obstajajo, vse pa druži skupno zlo – revščina. Uporabnik, ki ostaja znotraj tega sloja, torej ni stigmatiziran individualno, temveč kot pripadnik sloja. To pa je velik napredek. Omogoča spontano nastajanje številnih oblik vzajemne pomoči, na primer skupno najemanje stanovanj, izmenjave konkretne pomoči, iskanje zastonj hrane in obleke itn. Rečemo lahko, da je večina uporabnikov vključena v kakšno tovrstno skupnost, v kateri lahko vsaj do neke mere zadovoljijo potrebo po varnosti in sprejetosti.

S sociološkega stališča je to getoizacija, vendar moramo upoštevati, da se nanaša na sloj, v katerem uporabniki niso v večini. Ta sloj je precej bolj heterogen kot etnične manjšine, ki so prav tako getoizirane. Ne druži jih ideologija, vera ali kultura, temveč potreba po preživetju. Ob zadovoljevanju te potrebe pa se ustvarjajo široke mreže medosebnih stikov, iz katerih nastajajo nekakšna zavezništva, ki porajajo solidarnost. Tu velja absolutno pravilo vzajemnosti in medsebojne odgovornosti. Član neformalne skupine, ki v kritičnem trenutku pusti svojega zaveznika na cedilu, ne da bi imel za to resnično upravičene razloge, je izobčen in se mora odseliti. Potem lahko poskusi znova kje drugje. »*To live outside the law you must be honest*,« pravi Bob Dylan, in to povsem drži. Brez tega ni mogoče preživeti.

Spet drugače je v skandinavskih državah, kjer imajo uporabniška združenja že tradicijo in so razmeroma močna, ker jih država znatno finančno podpira. Tudi tam so začeli kot getoizirane skupine uporabnikov, ki pa so se sčasoma začele odpirati navzven in povezovati z drugimi ljudmi in združenji, bodisi na podlagi skupnih zanimanj ali pa na sosedski osnovi. *Videti je, da se skupina pod ustreznimi pogoji lažje vključi v skupnost kot izolirani posameznik*. Posameznik se mora najprej vključiti *nekam*, pač tja, kjer je zanj najlažje, da si pridobi vsaj osnovni občutek pripadnosti. Izkušnje iz ZDA so v tem pogledu dovolj prepričljive. Zato se moramo odločno upreti idejam strokovnjakov, ki jih »skrbi« getoizacija in ne želijo, da bi se uporabniki preveč povezovali. Getoizacija je mnogo boljša od izolacije in predstavlja prvi korak k resničnemu vključevanju v skupnost.

Pogosto ostane le pri tem prvem koraku in razvoj se ustavi. To se zgodi tedaj, ko strokovnjaki prevzamejo vse vodilne funkcije v dnevnem centru ali klubu in s tem onemogočijo razvoj spontanih povezav med uporabniki, njihovo iniciativnost in organsko rast njihove skupnosti. Taki dnevni centri so navadno storilnostno naravnani in so v tem pogledu pogosto uspešni, vendar pa so zgrešili namen. Tak primer je pri nas Ozara. Pozitiven primer so uporabniki Šenta, ki so prav zaživeli šele potem, ko so izgubili klubske prostore in je vodstvo prevzela uporabnica. Nekaj podobnega se je zgodilo tudi v Altri, ko se je skupina za samogovorništvo preselila v prostore VŠSD in se tako izognila ozračju apatije in brezbrižnosti.

Iz lastnih opažanj, ki so bolj naključna kot sistematična, lahko rečem, da je pri nas precejšen del uporabnikov izoliran, podobno kot v Angliji in še v mnogih evropskih državah. Precej je takih, ki se zadržujejo v ozkem družinskem krogu, nekateri imajo morda še peščico prijateljev. Najdemo pa tudi take, ki so čisto sami. Drugi del uporabnikov se povezuje s kakšno drugo marginalno populacijo, vendar ne na enak način kot uporabniki v ZDA. Druženje je omejeno na naključna srečanja na za to predvidenih krajih in je podrejeno neskončnemu trgovanju z različnimi kemičnimi substancami. Vzajemna skrb je minimalna, prav tako pa tudi poštenost na ravni medosebnih odnosov. Ozračje, ki ga ustvarjajo, je odbijajoče, zato ne moremo govoriti niti o zametkih kakšne skupnosti. Seveda najdemo take skupine tudi v ZDA, vendar so razločno razmejene, njihov teritorij je označen, tako da običajni uporabniki z njimi ne prihajajo v stik. Včasih se zgodi, da zavzamejo kakšen uporabniški klub, se ga polastijo in z ozračjem, ki ga ustvarijo, izženejo prvotne uporabnike. To sem videla v Itaki, ZDA, in to sem videla v klubu Altre. V prvem primeru se je vodstvo odzvalo prepozno, zato pa je uporabnikom dodelilo nove prostore. V Altri bo problem rešila denacionalizacija.

Gibanje »duševno zdravje v skupnosti«, ki so ga pred nekaj desetletji v svetu ustanovili levo usmerjeno strokovnjaki, je imelo dva cilja: deinstitucionalizacijo in integracijo v skupnost. Prvi cilj so dosegli napol: vsaj del uporabnikov je dobil »civilna« bivališča in tako večjo možnost odločanja o svojem življenju. Integracija v skupnost se večinoma ni posrečila. Kjer je integracija vsaj delno uspela, je bil to rezultat uporabniških gibanje in ne prizadevanj strokovnjakov.

Skupnosti ne moremo umetno ustvariti. Vsi se še spominjamo »krajevnih skupnosti« in podobnih poskusov, ki niso nikoli prav zaživeli. Če pa se je to že zgodilo, se je zato, ker so občani prevzeli stvar v svoje roke. Navadno so se zbrali na temelju skupnih interesov in potem stvar ni bila več to, kar naj bi bila. »Skupnost je, kjer se skupnost zgodi,« pravi Martin Buber.

Beseda »skupnost« različnim ljudem pomeni različne stvari, mnogim pa sploh ne pomeni nič, ker si težko predstavljajo, kaj bi to bilo. Zato si oglejmo, kaj o skupnosti pravi Jože Bajzek (1977).

> 1. Iskanje skupnosti je zaznamovano z domotožjem, z nostalgijo. Neka slutnja je v nas, ki nam pravi, da morata biti nekje dom in domačija, ki nam pripadata, kjer se lahko počutimo doma, kjer smo varni in sprejeti [...]. Taka skupnost ne samo, da mi pripada, ampak ji pripadam tudi jaz. S tako skupnostjo se lahko poistovetim. (*Op. cit.*: 285.)
>
> 2. Pojem skupnosti se uporablja za to, da nakaže življenje družbe, ki je organizirana okrog tega, da zadovolji potrebe pripadnosti, ki je urejena z občutki občevanja, vzajemnosti, istovetenja in sodelovanja. Predstavlja živo življenje. To je mesto in kraj, na katerem oseba sprejema zavest o sebi in se odpira sama sebi, istočasno z odpiranjem drugemu [...]. Družba postane skupnost, ko se poosebi. Vsak posameznik v skupnosti je sprejet kot oseba in kot vrednota. (*Op. cit.*: 273.)
>
> 3. »Skupnost« je beseda, ki vsebuje pojem skupnega bivanja. Skupnost predpostavlja tudi toplino in bližino ljudi [...]. Pripadati neki skupnosti ne pomeni, da bivamo vedno skupaj z določenimi ljudmi. Skupnost je bolj občutek pripadnosti [...] Lahko je seveda tudi duhovni pojem. (*Op. cit.*: 289.)
>
> 4. Skupnost je pojmovana kot tista enota, v kateri vladajo pristni človeški odnosi, kjer je nekaj topline in razumevanja za posameznika. (*Op. cit.*: 85.)

5. Iščemo prostor, kjer bi lahko bili to, kar smo, kjer nam ne bi bilo potrebno igrati nobene vloge. To ni toliko prostor ali kraj, to je prej nekdo, beka oseba ali nek krog oseb, pred katerimi smo res lahko to, kar smo. Nekoga, za katerega vem, da me sprejme takšnega kot sem, kjer lahko razpredam svoj najgloblji jaz, svoje upe, svoje poraze, svoje sanje, kjer se lahko razjokam, kjer se ni potrebno skrivati in pretvarjati, kjer ni potrebno biti pameten ali na višini. (*Op. cit.*: 290.)

6. Jean Vanier (1994) pa pravi: Nekateri pravijo, da se skupnosti začnejo v skrivnosti in končajo v birokraciji; da se začnejo z velikim navdušenjem in ljubeznijo, s hrepenenjem po tveganju, končajo pa v administraciji in v bogastvu, v pomanjkanju navdušenja in strahu pred tveganjem. Bistvo izziva skupnosti, ki raste, je v prilagajanju struktur, ki morajo biti vedno v službi rasti posameznika in temeljnih ciljev skupnosti. (*Op. cit.*: 149.)

Naj bo dovolj. Ob branju teh opisov bodo nekateri morda pomislili, da kaj takega sploh ni mogoče. Veliko skupnosti seveda ne izpolnjuje vseh opisanih zahtev v polni meri, a zametke tega še vedno najdemo. Nekateri se bodo morda spomnili na svojo družino ali družino koga drugega. A danes je vse več ljudi, ki nimajo družine, in s tem bomo morali v prihodnosti vse bolj računati. Tudi za mnoge tiste, ki družino imajo, to ni kraj, kjer te sprejemajo takega, kot si, kjer se ni treba pogovarjati itn. Domnevam torej, da ni posebno dosti ljudi, ki čutijo, da pripadajo taki ali drugačni skupnosti, ki bi imela vsaj večino opisanih lastnosti. Domnevam, da takih skupnosti ne pogrešajo le uporabniki psihiatrije.

Če torej gora noče k Mohamedu, bo šel pač Mohamed h gori. Zato smo uporabniki iz vse Slovenije pričeli graditi svojo skupnost, točneje, svoje skupnosti. Vključujejo ustanovitev svojega društva, kriznega centra, zagovorništva, založništva in samozagovorništva, ki je eno od jeder teh prizadevanj. Zdaj na začetku je to še povsem naša skupnost, zato posvečamo večino pozornosti medsebojnemu spoznavanju, vzajemni pomoči in pridobivanju znanja. Vzajemna skrb in pomoč bosta tudi pozneje ostali naši osnovni dejavnosti ali, bolje rečeno, vrednoti.

Ko bomo ustvarili razvejano in poglobljeno mrežo osebnih stikov, se bomo začeli intenzivneje odpirati tudi navzven, tako kot so storili uporabniki skandinavskih držav. V svojo sredo bomo vabili ljudi s podobnimi cilji in vrednotami, in tedaj ne bo več pomembno, kdo ima psihiatrično izkušnjo in kdo ne. Potem bomo morda lahko dajali zavetje, oporo in prijateljstvo vsem osamljenim »normalnim« ljudem, ki bodo znali ceniti naša prizadevanja. Najprej pa bomo seveda pomagali drug drugemu. Gore k Mohamedu ne bomo silili, čeprav se zdi ta podvig ob sodobni tehnologiji precej bolj izvedljiv, kot npr. doseči, da bi psihiater na domu obiskal uporabnika ali kar je še takih nemogočih stvari. Psihiatri naj kar ostanejo, kjer so, mi pa gremo svojo pot. Povezovali se bomo s sorodnimi organizacijami po svetu, ne bomo pa se trudili po vsej sili sodelovati s tistimi, ki nas ne jemljejo za enakopravne partnerje in se ne menijo za naše potrebe in predloge. Prepričani smo, da se nam bodo iskreni ljudje pridružili, da se kaj naučijo, bodisi kot prostovoljci ali pa kot obiskovalci.

Ob iskanju modela skupnosti, s katerim bi si pomagala pri načrtovanju uporabniškega modela, sem naletela izključno na avtorje, ki opisujejo religiozne skupnosti. Hočem reči, da je bilo vse drugo abstraktno teoretiziranje, s katerim si nisem imela kaj pomagati. Ko sem torej začela brati to religiozno literaturo, sem ugotovila, da ta izbor ni naključen. Osebe, ki jim manjka predanosti in navdušenja, ne morejo zgraditi skupnosti. Nobena količina znanja in strokovne usposobljenosti ne pomaga. Seveda pa brez tega tudi ne gre, kajti ne želimo delati eksperimentov, ko pa lahko gradimo na izkušnjah drugih. Hladna »strokovnost«, motivirana z željo po materialnih nagradah, statusu in čim udobnejšem življenju brez pretirane odgovornosti, ni testo, iz katerega bi se dalo zamesiti živo skupnost. Dokaz za to je klavrnost naših organizacij duševnega zdravja v skupnosti: Altre, Šenta in Ozare.

Verske skupnosti še premorejo predanost in navdušenje, vsaj nekatere. Ni

naključje, da se tudi številni uporabniki zatekajo tja, čeprav tvegajo, da jim bo psihiater povečal dozo, češ, da se jim je »bolezen poslabšala« (primer je resničen).

Še eno skupno točko ali pa morda dve imamo uporabniki z resničnimi verniki. Prva so vrednote, ki so usmerjene k človeku, osebni in duhovni rasti, čeprav je to v liberalno-potrošniško-kapitalistični družbi, kakršno smo si prislužili, že močno zastarelo. Prav presenečena sem, kako množično je med uporabniki zanimanje za duhovno rast in kako daleč so nekateri že napredovali v svojem prizadevanju. Bojim se, da bo zato prepad med njimi in okoljem še večji, in razumem zaskrbljenost psihiatrov.

Danes je namreč »normalno«, da ljudje navezujejo najintimnejše odnose s predmeti oziroma artikli. Za nekatere je to računalnik, še zlasti pogosto pa je ta mračni predmet poželenja avtomobil. Zadnjič sem se sprehajala ob reki in opazovala moškega na drugem bregu, ki je ravno opral svoj novi avto. Nekaj časa ga je občudujoče gledal, potem pa je plaho stegnil roko in ga začel božati. Ni me videl, ker sem bila skrita za grmovjem. Mislil je, da je sam s svojo ljubeznijo. Resnično je božal avto kot kakšen zaljubljenec. Njegove kretnje so izražale neizmerno nežnost in ljubezen. Nehote sem pomislila na njegovo ženo, ki je seveda ne poznam. Žal mi je bilo, ker ne bom mogla videti njunega srečanja, ko bo prišel domov. Bila je nedelja dopoldne. Žena je verjetno kuhala kosilo. V moji zgodbi bo junak brez besed sedel za mizo, odsotno potrepljal po glavi svojega naslednika in nemudoma začel pripovedovati o svojem avtomobilu. Kaj hočete, človek je prav gotovo »normalen«.

Tisti pa, ki preživi psihiatrično hospitalizacijo ali kako drugo katastrofo, postane drugačen, spremeni se v temeljih, vsaj večina. Kot raztrgana embalaža pade z njega ves zlagani bliščˇ sveta, ki ga lahko na kratko označimo kot bogastvo, slava, prestiž, moč in kar je še teh besed. Norost je v resnici razsvetljenje, ki pride prezgodaj. A potem ne moreš ne naprej ne nazaj. Vrednote, za katere si prej slutil, da so pravilne, se pokažejo kot edine mogoče. Že res, da nekateri dovolijo psihiatriji, da jim spere možgane, a popolnoma sprati se jih ne da, pa tudi če uporabiš najbolj reklamiran pralni prašek.

V današnjem svetu so verjetno najbolj razširjene religiozne in terapevtske skupnosti. Za slednje je treba povedati, da so povečini *psevdo skupnosti*. To se pravi, da se ljudje v njih pretvarjajo, da živijo skupnost, ker so k temu iz tega ali onega razloga prisiljeni. Njihov cilj ni živeti v skupnosti zaradi skupnosti, temveč zato, da se otresejo zasvojenosti. Vsi so vljudni in ravnajo v skladu s pravili, ker pač morajo. Značilno je govorjenje tja v tri dni ali pa na splošno, da se izognejo soočenju s čustvi. Nekatere terapevtske skupnosti so morda zelo blizu pravi skupnosti in nekatere religiozne skupnosti so psevdo skupnosti. Kljub temu velja, da so religiozne skupnosti praviloma najbolj vitalne skupnosti.

Seveda se pojavi vprašanje, ali je religioznost res prvi pogoj za uspešno skupnost. Mislim, da ne. S tem vprašanjem se je ukvarjal že Albert Camus, ki je v romanu »Kuga« razvijal tezo o nereligiozni skupnosti, nereligioznem »svetništvu« in solidarnosti. Taka skupnosti je v zgodbi prav tako posledica katastrofe. Slednja je morda v resnici nujna. Morda se skupnost lahko zgodi le, če gre za preživetje. Mejne situacije vedno povzročijo preobrat v vrednotah, v skladu z ameriškim pregovorom: »*First things first, when you get to the fire.*« Tedaj pristanemo na bazičnem. Tedaj vemo, kaj je v življenju pomembno. Taka pa je tudi življenjska situacija uporabnikov psihiatrije. Mnogi nimajo ničesar več izgubiti.

V svetu, kjer je Bog mrtev, Človeku pa tudi ne gre prav dobro, se zna zgoditi, da tudi vedno več »normalnih« ljudi ne bo imelo česa izgubiti. V zadnjem času že slišimo, da je tudi Človek kot subjekt zgodovine že mrtev in to ravno po zaslugi »človekoljubnih« znanosti! Tako vsaj pravi Bajzek in morda ima prav. Morda je res ostal le še Sistem. Z logičnega stališča je to velik napredek, če upoštevamo, da je vedno človek tisti, ki povzroča probleme. Se bomo pač morali sprijazniti z dejstvom, da je Človek mrtev, ostali so le še potrošniki in uporabniki. Morda ni pretirano reči, da so ravno slednji še zadnji čuvarji razuma. Družbena zaščita norosti je zato več kot potrebna.

Preden strnem nekaj spoznanj o tem, kako ustvariti skupnost in ohranjati njeno vitalnost, bom opisala nekaj svojih izkušenj s skupnostmi uporabnikov.

Prvič sem se z eno takih skupnosti srečala pred petindvajsetimi leti v Jeruzalemu, v Izraelu. Deinstitucionalizacija je bila šele na začetku in nihče ni prav vedel, kako se bo vsa stvar končala. Bil je to prvi tovrsten poskus v Izraelu, vodili pa so ga ameriški strokovnjaki, ki so se nanj zelo skrbno pripravili. Zanje je bil to velik izziv, zato ni manjkalo predanosti in navdušenja. Skupnost je sestavljalo 20 »kroničnih« uporabnikov psihiatrije, ki so preživeli v bolnišnici vsaj 10 let. Živeli so v zasebnih stanovanjih, po trije skupaj, čez dan pa so se udeleževali različnih aktivnosti v klubu. Prišla sem na obisk, potem pa sem ostala več mesecev kot prostovoljka. Izkušnje, ki sem si jih tam pridobila, me vodijo še danes. Seznanila sem se z neštetimi podrobnostmi, ki jih je treba poznati, še zlasti pa mi je ostala v spominu pozornost, ki so jo posvečali medosebnim odnosom. Tudi najmanjši spor so vzeli resno in ga do kraja razčistili, zato je bilo ozračje enkratno. Pozornost do odnosov je sploh značilna za Američane, pri nas pa jo le redko najdemo. Pri nas imamo navado, da spore prikrijemo, utišamo, razvodenimo, karkoli, samo pošteno razčistiti jih nismo pripravljeni. Domnevam, da je to eden od ključnih razlogov, zakaj je pri nas tako težko ustvariti skupnost.

Tudi odnos osebja in prostovoljcev do dela je bil neverjeten. Ostajali so v klubu, dokler jih je kdo potreboval, in nihče se ni spraševal, ali je to ali ono, kar se je po naključju pojavilo, njegovo ali njeno delo. Seveda so bile njihove redne naloge točno določene. Kljub temu smo vsi naredili, kar je bilo v določenem trenutku treba. Sama sem vodila kuhinjo, kjer smo pripravljali kosila. Dobila sem natančna navodila, kako vključevati v delo uporabnike. Moje neznanje jezika se je izkazalo kot prednost, saj je bilo uporabnikom v veliko veselje, da so znali kaj veliko bolje od mene in so me lahko učili.

Pred začetkom projekta so uporabnike leto dni pripravljali na spremembo. Že v času mojega obiska so bili rezultati neverjetni in osupljivi. Razen dveh ali treh, ki so se želeli vrniti v bolnišnico, so se vsi drugi naučili samostojnega življenja, čeprav so jih psihiatri že razglasili za brezupne primere. Vsi so se naučili skrbeti za svoje osnovne potrebe in so lahko stanovali brez tuje pomoči. To je bilo tedaj veliko odkritje. Moadon Shalom je skupaj s številnimi drugimi projekti, ki so v tistem času potekali po vsem svetu, ovrgel zakoreninjeno prepričanje o neizogibni in ireverzibilni osebnostni deterioraciji oseb z diagnozo shizofrenija. Ljudje so vidno napredovali iz dneva v dan. Vodja projekta Mark Spivak je verjel vanje.

Podobno presenečenje sem dobrih 20 let pozneje doživela tudi v stanovanjski skupnosti Altre, čeprav sem vse to že vedela. Vedno znova mi je odkritje, ko vidim, da se kdo, ki je prišel iz Hrastovca, brez posebnih težav, a ob precejšnjem prizadevanju osebja nauči samostojno živeti. Ne morem pa se nehati čuditi družbi, ki postavlja toliko preprek ustanavljanju novih stanovanjskih skupin. Že 25 let vemo, da lahko večina uporabnikov z nekaj pomoči živi samostojno, ljudje pa še kar naprej po nepotrebnem vedrijo v Polju, Hrastovcu in drugih ustanovah.

V razvitem svetu je navajanje ljudi na samostojno življenje postalo rutinska stvar. V centrih, ki jih v ZDA vodijo strokovnjaki, vlada mrtvilo. Osebje se drži črk predpisov in zavrača kot neprimerne vse uporabnike, ki bi utegnili biti nekoliko bolj težavni. Pogosto jih na spremembo ne pripravijo vnaprej in jih ne vprašajo, s kom bi želeli stanovati. Temu primerni so tudi rezultati. Začetni uspehi prvih poskusov se niso nikoli več ponovili. Ni res, da so najprej deinstitucionalizirali najlažje »primere«, kot piše v nekaterih knjigah. Bilo je ravno narobe. V začetku so izbirali osebe z najdaljšim staležem.

Prepričana sem, da lahko pojasnimo to neskladje s pomanjkanjem navdušenja in predanosti ter razraščanjem birokratizacije. V teh psevdo skupnostih se uporabniki sicer naučijo skrbeti za osebno higieno in se znajti v mestu, *ne naučijo pa se vzpostavljati odnosov*. Noben trening socialnih veščin ne more nadomestiti občutka skupnosti, ki

ga ustvari osebje, še preden se sreča z uporabnikom.

Potrditev za to sem našla tudi v kriznem centru v Itaki, v ZDA, kjer sem pred dvema letoma preživela 6 mesecev. V nasprotju z drugimi opisanimi projekti krizni center v Itaki vodijo uporabniki, kar je še vedno dokaj redka stvar. Med zaposlenimi je večina uporabnikov in imajo z gosti centra, to je tistimi, ki tam preživljajo krizo, dobre odnose. Problem pa so odnosi med osebjem samim, ki so polni prikrite sovražnosti. Prav neverjetno je, kako vsa ta sovražnost izžareva v prostor. Kadar so bili dežurni samo tisti, ki so se med seboj dobro razumeli, je bilo vzdušje zelo prijetno. Če pa je bila navzoča ena sama oseba, ki ni bila naklonjena drugim, je postalo ozračje moreče. Vse to so čutili tudi gosti in se je izražalo v njihovem psihičnem stanju.

Jean Vanier (1994), ki je 25 let deloval v religiozni skupnosti za duševno prizadete v Kanadi, je svoje izkušnje opisal v knjigi, ki jo bom uporabila za nekakšno ogrodje pri sistematizaciji lastnih izkušenj. Vanierjevo delo je koristen kažipot tudi za nas. Čeprav opisuje bivanjsko skupnost, je mogoče prenesti večino spoznanj tudi na oblike skupnosti, ki temeljijo na rednem srečevanju, kot so npr. samopomočne in samozagovorniške skupine, dnevni centri itn.

Vanierjeve ugotovitve so v marsičem zelo podobne mojim. Pravi takole:

> Ustvarjati skupnost pomeni bojevati se z najrazličnejšimi težavami. Toda ko skupnost nastane, lahko volja za boj splahni, člani pa začnejo iskati zabavo in razvedrilo in se spogledovati z drugimi vrednotami [...]. Volja in moč, ki sta jim prej omogočali, da so se spoprijeli z vsakovrstnimi problemi in s težavami ljudi, sta izginili. Pride čas, ko se skupaj počutimo preveč dobro [...]. Skupnost, ki postaja vse bogatejša in varnejša, ki si prizadeva le za ohranjanje svojih dobrin in svojega ugleda, umira [...]. Skupnost je živa, ko je revna, ko člani čutijo, da morajo delati skupaj in ostati povezani, medsebojno odvisni, četudi le za to, da bodo jutri vsi imeli kaj jesti! (Vanier 1994: 163-164.)

Naprej pravi:

> Pogosto se zgodi, da so ljudje šele takrat, ko je skupnost na robu propada, pripravljeni pogovarjati se drug z drugim in si pogledati v oči. (*Op. cit.*: 164.)

To so temeljni problemi, s katerimi se srečujejo vse organizacije duševnega zdravja v skupnosti. Po eni strani naletimo na problem izgorevanja, a o tem kdaj drugič. Po drugi strani gre za prekletstvo denarja, ki lahko sčasoma postane temeljni cilj. Veliko k temu pripomore tudi projektni ali dobrodelni način financiranja, ki povzroči, da se vse kar naprej suče okoli denarja. Nenehno se je treba prijavljati na vse mogoče razpise, pri tem pa nikoli ne veš, ali boš tudi drugo leto dobil denar. Ustanovitev kriznega centra, na primer, terja ogromno priprav, tako organizacijskih kot konkretnega preurejanja prostorov. Vsega tega se seveda ne splača početi le za eno leto, za kolikor imamo zagotovljenih sredstev. Prav zato nikjer ni toliko govorjenja o denarju kot ravno v neprofitnih organizacijah. Če izvzamemo banke, ki pa obstajajo prav s tem namenom.

Tretji vidik problemov v zvezi z denarjem je v tem, da ga je lahko v določenem časovnem obdobju celo preveč. To zbuja najrazličnejša rivalstva, pohlep in spore o tem, kako ga porabiti. Seveda denar za najosnovnejše stvari mora biti. Treba je plačati najemnino, elektriko, osebne dohodke. Dejstvo je, da pravo solidarnost najdemo le med revnimi ljudmi, a ne smejo biti preveč revni, vsaj toliko ne, da bi stradali. V Kalkuti ni bilo prav nobene solidarnosti med ljudmi, ko so čakali na riž, ki so ga vsak večer delili lastniki gostiln, ker jim je ostal. Sestradani ljudje so odrivali šibkejše, še matere so odrivale svoje otroke. Revščina najnižjega sloja v ZDA je očitno pravšnja. Hrano lahko vsakdo dobi zastonj, za stanovanje pa je treba primakniti kar lep del socialne podpore, a nekaj je le še ostane.

POGOJI, KI SO NUJNI ZA ŽIVLJENJE SKUPNOSTI

1. Skupnost je varen kraj, kjer se vsi počutimo svobodne, da smo, kar smo, in da si upamo povedati vse, kar živimo in mislimo.

2. Pravice in odgovornosti vseh članov naj bodo natančno določene. Skupnost, ki daje prostor brezdelnim ljudem, bo zaradi njih propadla. Medosebni odnosi se začnejo krhati in zavzetost za delo se zmanjša po načelu: »Če on ne dela, tudi jaz ne bom.«

3. Odprtost za resnico, zlasti takrat, ko boli. Ne moremo rasti, če živimo v zlaganosti in iluzijah in se bojimo, da bi se izvedela resnica o nas.

4. Cilj skupnosti je rast osebne zavesti in svobode in ne kolektivne zavesti in varnosti. Skupnost kot taka nikoli ne sme imeti prednosti pred posameznikom, saj je namenjena ljudem in njihovi rasti. Osebna svoboda ne sme veljati za izdajo.

5. Zastonjskost. To pomeni, da spodbujamo ljudi k prostovoljnemu delu. Nagrade pogosto zmanjšajo notranjo motivacijo za delo in povzročajo spore.

6. Skupnost zares zaživi tedaj, ko večina članov neha spraševati: »Kaj lahko stori skupnost zame?« in se preusmeri na vprašanje: »Kaj sem pripravljen storiti za skupnost?«

7. Jedrna skupina. Sestavljajo jo ljudje, ki so v skupnost dobro vraščeni.

8. Odsotnost razlikovanja med tistimi, ki pomagajo, in tistimi, ki potrebujejo pomoč.

9. Priznavanje talentov vsakega člana, ugotavljanje, za kaj je kdo dober, in omogočanje razvoja. Stremenje k enakosti ni koristno, ker zbuja tekmovalnost, ljubosumnost in zavist. Ljudje, ki so prepričani v svoje talente, pa ne bodo zavidali drugim.

10. Jasnost ciljev: življenje skupnosti lahko uspe samo, če ima cilj zunaj sebe.

11. Skupnost naj se zaveda svojega poslanstva, a ne v smislu večvrednosti, ki se lahko izrodi v fanatizem.

12. Skupnost potrebuje tako vizijo kot neposredno koristnost za člane. Treba je najti ravnotežje med obema.

13. Skupne vrednote in življenjska filozofija.

14. Temeljni cilj skupnosti ni, da proizvaja stvari zunaj sebe. Je kraj edinosti, kjer ti ni vseeno za druge in drugim ni vseeno zate.

15. V skupnosti se podirajo meje, videz in maske padejo. Skupnost nastane, ko se ljudje več ne skrivajo, pretvarjajo ali dokazujejo svoje vrednosti drug pred drugim. Odkrivajo svojo šibkost, ranljivost, bolečino.

16. Bistveno je »biti z«, ne »delati za«.

17. Razlika med prijateljstvom in skupnostjo je v tem, da je v skupnosti zaveza o medsebojni pomoči in skrbi jasno izrečena.

18. Ljubezen se kaže v dejanjih: ljubezen je, kar ljubezen počne.

19. Sprejemanje lastnih in tujih slabosti ter potrpežljivost s samim seboj in z drugimi.

20. Navezovanje stikov z okolico – sosedje morajo videti, da skupnost prinaša korist tudi zanje.

21. Potrebne so povratne informacije naklonjenih zunanjih opazovalcev, ki podpirajo in svetujejo vodstvo.

PROBLEMI, KI JIH MORA SKUPNOST REŠITI

1. Soočanje in razreševanje napetosti. Največkrat nastopijo zaradi razlik v vrednotah, razvoja skupnosti, ki zahteva novo ravnotežje, zaradi nesprejemanja dejstva, da ima vodilna oseba napake, in ob odslovitvi člana. Osebo, ki seje razdro ali poskuša izrabljati druge, je treba odsloviti, če večkraten pogovor ne zaleže. To odločitev sprejmejo odgovorne osebe v skupnosti in njeni dolgoletni člani. Osebe se ne sme odsloviti zato, ker moti ali ima težaven značaj. Ne smemo pa dovoliti, da kdo razdira skupnost in jo odvrača od prvotnih ciljev.

2. Zamere in odpuščanje. Odpustiti pomeni tudi razumeti klic, skrit za obnašanjem. Oseba želi nekaj sporočiti. Morda čuti, da ni sprejeta, da je nihče ne posluša, ali pa se ne zna izraziti.

3. Strah pred bolečino drugih je treba prevladati.

4. Tekmovalnost zmanjšamo tako, da ima vsakdo svoje delo in odgovornost, in z usmerjanjem v sodelovanje.

5. Elitizem, občutek nekaterih članov, da so boljši od drugih – usmerjanje v vzajemnost.

6. Oblastiželjnost uravnotežimo s povezanostjo in občutkom poslanstva.

7. Vsega ne moremo načrtovati vnaprej. Dopustimo, da se razvije skupna vizija, ohranimo fleksibilnost.

8. Skupnost ima navadno drugačne vrednote kot okolica. Zato je potrebna določena odmaknjenost od družbe, hkrati pa mora ostati nekaj odprtosti.

9. Pomembno je sprejemati obiskovalce. Ljudje, ki obiskujejo skupnost, posrkajo vase napetost, ki je posledica zaprtega kroga.

10. Pravila in strukture so nujne, brez njih tudi izjeme niso mogoče. Zavedati pa se moramo, da so pravila zaradi življenja ljudi, ne ljudje zaradi pravil.

11. Med člani skupnosti se pojavljajo simpatije in antipatije. Skupnost deluje dobro, ko se večina članov zavestno odloči, da bo premagala te ovire.

VLOGA USTANOVITELJA

Ko skupnost nastane, nastane po zamisli ustanovitelja. Ko se začnejo ustvarjati vezi, se začnejo kazati tudi sposobnosti posameznih članov, ki so za nekatere stvari bolj sposobni od ustanovitelja. Tedaj se začne začetna zamisel dopolnjevati z nasveti članov. Nastane občutek skupnosti in člani prevzemajo vse več zadolžitev.

Ustanovitelj ostaja vezni člen, koordinator, ki potrjuje in podpira druge v njihovih odgovornostih in skrbi, da se ohranjata duh in edinost skupnosti. Še vedno je poklican, da v trenutkih krize uveljavi svojo avtoriteto, saj je zadnja odgovornost njegova. Ko popusti disciplina, je dolžan poklicati druge k odgovornosti. Koristno je, če ima namestnika in si zagotovi naslednika. Njegova končna vloga je v tem, da se umakne in prepusti vodstvo drugemu.

Pomembno je, da člani čutijo cilj kot svoj lasten in ne kot cilj ustanovitelja. Tudi člani naj imajo svoje načrte in odgovornosti, ki jim omogočajo, da prevzemajo pobudo. Te načrte pa mora potrditi skupnost, saj se morajo skladati s skupnimi iskanji in odločitvami. Sicer lahko nasprotujejo usmeritvi skupnosti in so le načrti posameznikov, ki hočejo dokazovati, da so pametnejši od skupnosti ali da vanjo ne sodijo. Nihče ne bi smel čutiti potrebe, da bi druge prepričeval ali jim vsiljeval svoje ideje. Če vsakdo prisluhne vsakomur, se bo rešitev prej ali slej našla. To sicer lahko traja nekaj časa, vendar je vredno truda. Za tak načrt je namreč vsak član osebno zavzet.

Ni dobro, da je ustanovitelj posameznik, bolje je, če ima skupnost na začetku dve ali tri osebe, ki že od vsega začetka skupaj iščejo in delijo odgovornost. V nasprotnem primeru je ustanovitelj v nevarnosti, da se v celoti vrže v lastno stvaritev, da vse naredi sam in si začne lastiti skupnost. Ne prenese kritike in posluša le tiste, ki se z njim strinjajo. Skupnost se zaduši, če ustanovitelj tlači razumnost članov, jim ne zaupa ali jim odreka udeležbo pri odgovornosti in ustvarjalnosti. Skupnost je namenjena ljudem, ki se z njo enačijo, ne ustanovitelju. Preden se kdo odloči ustanoviti skupnost, je priporočljivo, da gre najprej živeti v kakšno že delujočo skupnost.

ZNAMENJA PROPADANJA IN RASTI SKUPNOSTI

Skupnost je v nevarnosti:

1. Kadar člani nočejo hoditi na sestanke.
2. Ko se ne pogovarjajo več med seboj.
3. Ko se bojijo povedati, kaj mislijo.
4. Kadar skupino nadvlada ena sama močna osebnost.
5. Ko se člani umikajo v zunanje dejavnosti, namesto da bi sodelovali v skupini; ko niso več radi skupaj in iščejo nadomestila.
6. Ko ves čas govorijo le o svojih težavah in ne o ciljih.
7. Ko se skupnost začne bati novih članov in postavlja številne omejitve, tako da skoraj nihče ni več primeren.
8. Ko začne zavračati člane z najtežjimi problemi.
9. Ko se pretirano usmeri v varnost ali kopičenje denarja in se poskuša znebiti vsega, kar bi pomenilo tveganje.

Če se pojavi večje število teh značilnosti, potem to ni več skupnost, temveč postaja le še uspešno delovno mesto (Vanier).

Zdrava skupnost, ki je usmerjena v rast, deluje kot magnet. Novi člani ostajajo, obiskovalci prihajajo z veseljem. Zdravje skupnosti se značilno kaže v načinu, kako sprejema nepričakovane goste in osebe, ki potrebujejo pomoč. Še zlasti pa se kaže v:

1. veselju in preprostosti medsebojnih odnosov,
2. stopnji zaupanja v težkih razmerah,
3. ustvarjalnosti in odzivanju na tiste, ki so potrebni pomoči,
4. gorečnosti in zvestobi ciljem.

Pomembno je, da je skupnost pozorna tako na znamenja razkroja kot tudi na znamenja poglabljanja. Treba je namreč veliko časa in modrosti, da zgradimo skupnost. Zelo malo pa je treba, da jo uničimo, tako da dopustimo, da naduta in razdiralna oseba, ki si želi oblasti, postane njen član, samo zato, ker morda ne najdemo primernejše osebe (Vanier).

Literatura

J. Bajzek (1977), *Od skupine k skupnosti*. Ljubljana: Inštitut Antona Trstenjaka.

J. Vanier (1994), *Skupnost: kraj odpuščanja in praznovanja*. Župnijski urad Ljubljana-Dravlje.